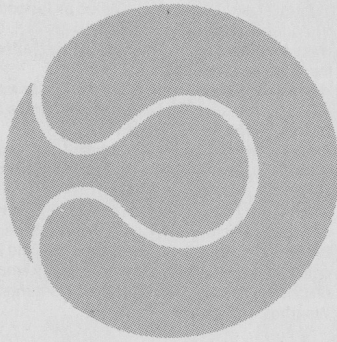

Letchworth en Welwyn

Op 1 januari 1963 werd in Letchworth de Letchworth Garden City Corporation geboren. Deze nieuwe organisatie nam op die dag de boedel over van The First Garden City; de door Ebenezer Howard in 1903 gestichte eerste tuinstad in Europa. Ruim vijftig jaar na de bouw van dit paradijselijk woonoord voor de gewone man, even ten noorden van Londen, maken de bewoners en de plaatselijke autoriteiten zich zorgen over het voortbestaan van dit unieke geheel.

Omdat, door de voortdurende uitbreidingen van Groot Londen, de grondprijs in Letchworth enorm was gestegen – rond 1903 betaalde men hier slechts veertig pond per acre (= 4047 m²) – dreigde het gevaar dat steeds meer buitenstaanders percelen in The First Garden City zouden opkopen, waardoor tenslotte het idee dat aan deze tuingemeenschap ten grondslag ligt, zou verdwijnen. Om dit te voorkomen besloot men de zaak anders te organiseren en vond in de jaren 1960-62 een great take over battle plaats. In die jaren heeft The First Garden City, in samenwerking met raadsleden en andere geïnteresseerde personen, namelijk de stoute schoenen aangetrokken om, als niet-politieke groepering, een wetsontwerp in het parlement in te dienen: een volstrekt unieke gebeurtenis in de parlementaire geschiedenis van Engeland. In augustus 1962 werd dat wetsontwerp tot behoud van The First Garden City door het parlement aangenomen en kon de nieuwe Garden City Corporation met haar werkzaamheden beginnen.

De nieuwe bestuurders verklaren weliswaar dat zij de zaken niet minder idealistisch zullen behartigen dan hun voorgangers, maar laten tevens weten dat dit idealisme naar buiten toe waarschijnlijk minder duidelijk aanwezig zal zijn dan in de dagen toen de eerste idealistische huizen van The First Garden City werden gebouwd. De grote verdienste van Ebenezer Howard is in feite geweest dat hij de eerste stappen heeft gezet voor een ontwikkeling die heeft geleid tot de stadsplanning en The New Towns van nu. Daarom zal de naam van Letchworth – dat echter nooit als een museumstuk zal mogen worden beschouwd – voor de hele wereld een symboolfunctie moeten behouden voor de pioniersarbeid die hier werd verricht voor de stadsplanning anno 1983; een exacte discipline!

Ebenezer Howard, de in 1850 geboren stenoograaf en uitvinder, heeft gelukkig als één van de weinige utopisten, mogen meemaken dat zijn ideaal – een natuurlijk leefmilieu voor mens, plant

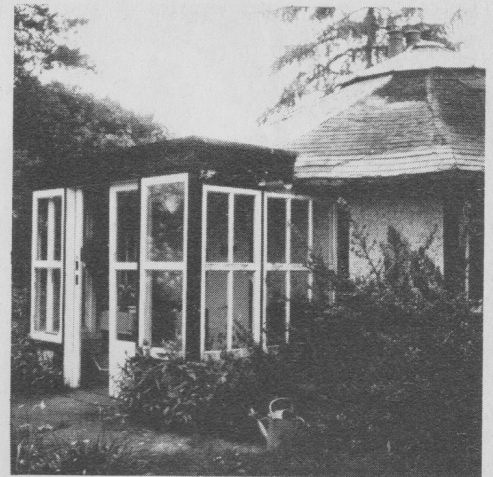
het door Cubitts ontworpen betonnen 'Round House', dat nog steeds...

en dier – sinds 1904 werkelijkheid zou worden. Werkend in het spoor van William Morris, de voorman van de Arts and Crafts en beïnvloed door de werldhervormer Bellamy (schrijver van Looking Backward) zou ook Howard het liefst de hele wereld op de spade genomen willen hebben: One small Garden City must be built as a working model, and then a group of cities... These tasks done, and done well, the reconstruction of London must inevitably follow.

Zó ver is het echter nooit gekomen! Vraagt men nù in Welwyn – voorstad van Londen, enkele kilometers zuidelijk van Letchworth, waar de tuinstad, die Howard daar als tweede wilde bouwen, te vinden is – dan blijken negen van de tien Welwyners nauwelijks te weten wie Howard was, hoewel deze de laatste zeven jaren van zijn leven in Welwyn heeft gewoond. Was al tijdens zijn leven de idealistische stootkracht tanend, zonder welke geen enkele cultuurvorm zich ooit zal kunnen waarmaken?

In tegenstelling tot Welwyn echter blijkt in Letchworth de geest van Ebenezer tot op de dag van vandaag nog inspiratief bezig te zijn. Al op 10 juni 1899 hadden enthousiaste fans van Howard tot de oprichting van The Garden City Association besloten met het doel to promote in its main features, by educational and other means, the project suggested by mr Ebenezer Howard in his book Tomorrow: a Peaceful Path to Real Reform. Mr H. W. Cadwallader, bestuurlid van de huidige Letchworth City Corporation, blijkt nog aan dezelfde opdracht van het eerste uur te voldoen. Tijdens mijn bezoek aan het 'paradise lost' van Letchworth in 1981 leidt hij mij namelijk met zoveel enthousiasme rond, dat het lijkt alsof hijzelf, in plaats van Howard, de geestelijke vader van Letchworth is. Om de ware ziel van Letchworth te kunnen ontdekken hoef ik niet veel meer te doen dan in alle richtingen te kijken die de uiterlijk zo flegmatische Engelsman mij voortdurend aanwijst. Fantastische huizen blijken dan op te doemen tussen het paradijselijk groen dat diepe, koele schaduwen werpt over de zonnige brede dreeven van dit Howardiaanse 'arbeiders'paradijs.

Barry Parker (1867-1947) en Sir Raymond Unwin (1863-1940) worden door mijn begeleider steeds genoemd als de belangrijkste architecten naast vele anderen, die deze pronkjuweeltje hebben gebouwd. Barry Parker blijkt van 1903 tot 1943 als architect voor The First Garden City Ltd werkzaam te zijn geweest en is, na in 1941 te zijn

...wordt bewoond als één van de belangrijkste revolutionaire 'cottages'...

...evenals het niet minder beroemde, door Brodie ontworpen, gewapend betonnen woonhuis nummer 158 op Wilbury Road...

en die met het vroegere atelier van Unwin en Parker op nummer 296 Norton Way South...

gedecoreerd met The Howard Medal, in 1947 in Letchworth gestorven. Sir Raymond Unwin, die in 1893 was getrouwd met de zuster van Barry Parker – Ethel – is een groot bewonderaar van William Morris geweest. Als belangrijk architect

..., waarin thans 'The First Garden City Museum' is gehuisvest, samen deel uitmaken...

...van het trotse bezit van 'The Garden City Corporation', dat door Mr Cadwallader (links op de foto) gaarne aan bezoekers wordt getoond

—sedert 1914 was hij Chief Town Planning Inspector of the local Government Board, en sedert 1931 President of the Royal Institute of British Architects— werd hij in 1932 geridderd en ontving op zijn beurt The Howard Medal in 1937.

Deze beide 'artiesten' hadden in 1907 een bestaande middeleeuwse boerderij omgebouwd en aangepast tot een volledig architectenbureau. De witgekalkte binnenmuren van de tekenkamers contrasteerden met het donkerbruine eikenhout van de balken, die in de open houten kapconstructie waren verwerkt. De geweldige produktie van de hoogbegaafde 'meesters' was er tenslotte de oorzaak van dat al deze witte muren verdwenen onder een vracht van meesterlijke aquarellen en tekeningen die het heilig bouwkundig ideaal moesten verbeelden: huizen in traditionele Engelse landschapsstijl—lage muren, hoge daken, fraaie schoorsteenpartijen en goed gedetailleerde vensterpartijen— temidden van fraaie Engelse landschapstuinen en parken.

Het plan voor de Garden City was ontworpen door Parker en Unwin. Hun werk sloot zich, volgens de jury van de eerste prijsvraag die in 1903 voor het Howardiaanse paradijs werd uitgeschreven, "het beste aan bij zowel het landschappelijk karakter van de streek als bij het karakter van de bestaande historische gebouwen. Vooral de Cheap Cottages Exhibition, die in 1905 werd gehouden, heeft er veel toe bijgedragen dat de ideeën van de Garden City onder een breder publiek kwamen. Want juist deze tentoonstelling was georganiseerd om aan te tonen dat zelfs voor landarbeiders een plaatsje zou worden ingeruimd aan de rand van dit aardse paradijs, en dat hun huisjes, die aan minimale eisen zouden moeten voldoen, niet meer dan £ 150 per stuk zouden kosten!

In het First Garden City Museum, eens het architectenbureau van Parker en Unwin, werd in 1978 een overzichtstentoonstelling georganiseerd over de hele ontstaansgeschiedenis van Letchworth's Garden City: een 'looking backward' dus met betrekking tot het leven en werken van 'Sir' Ebenezer Howard en zijn enthousiaste volgelingen.

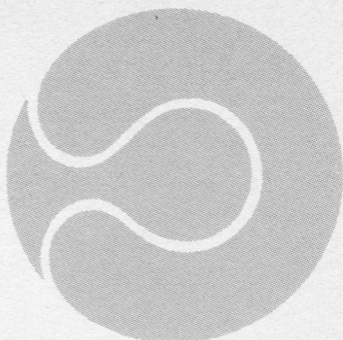
Vier jaar later constateert men bij de nieuwe Garden City Corporation (incorporated under the Letchworth GCC act 1962) dat de belangstelling

voor het erfgoed van Howard niet alleen groot maar ook nog altijd groeiende is. Veel bezoekers komen van heinde en ver om het hele zaakje eens met eigen ogen te bekijken. En dan blijkt steeds weer dat zij alles—gemeten naar de huidige stedenbouwkundige maatstaven— als ouderwets cq primitief ervaren. Tegelijkertijd bemerken zij echter ook, en dat zullen zij blijven doen, dat Letchworth niet alléén beschouwd moet worden als een historisch voorbeeld van het eerste stedenbouwkundige uur, maar vooral ook als een levendige en rijke hedendaagse stad. Of dit alles echter het gevolg is van het feit dat, volgens deze woordvoerders, townplanning now an exact and well developed science is?

Natuurlijk kun je moeilijk verwachten dat bezoekers, die thuis kunnen beschikken over een luxe die in de stoutste dromen van Ebenezer niet mogelijk zou zijn geweest, zich nu één van de piepkleine keukentjes zouden wensen zoals die nu nog in de Cheap Cottages te bewonderen zijn. Vroeger moesten de bewoners zich in die benauwde ruimte dan ook nog om beurten wassen in een groot losstaand zinken zitbad dat, als het erg koud was, zo dicht mogelijk voor het warme kolenfornuis kon worden geschoven waarop het badwater eerst in grote ketels op temperatuur moest worden gebracht.

Maar waarom dan die pelgrimages naar Letchworth? Is dat omdat het zoals Hondius in Plan 12/1976 geschreven heeft 'opvallend is dat de idee van 'de groene stad' door niemand meer openlijk en te vuur en te zwaard verdedigd wordt, zoals in de jaren dertig! De groene stad moest een betere wereld scheppen; de groene stad als redding van de wereld!'

Moet daarom Letchworth nu het Lourdes van idealistische architecten en stedenbouwers worden, omdat daár de heilige geest zich eens geopenbaard zou hebben aan een simpele idealistische stenograaf? Of pelgrimeert men meer en meer naar deze Garden City van weleer, omdat inmiddels gebleken zou zijn dat alle paradijzen, waaraan sindsdien gewerkt wordt—bijvoorbeeld de wilde tuinen in oa Lewenborg (Groningen)—toch óók wéér niet kunnen voldoen aan het 'groeien pakket van eisen' van de stedenbouwers/planologen en van de helaas vaak van idealen gespeende politici en technocraten van nu? ■

'De filosofie van Ebenezer Howard is', aldus S.A.Melman, voorzitter van de Letchworth Garden City Corporation, in het jaarverslag van 1980, 'minstens even relevant voor de tegenwoordige tijd als voor de tijd waarin Howard leefde. 1980 is voor Engeland niet een van de goede jaren geweest. Zoals overal elders in de wereld hebben ook de Engelsen te kampen met inflatie, stijgende olieprijs en een groeiende werkloosheid. Maar over het algemeen zijn in Letchworth de gevolgen van deze recessie minder hard aangekomen dan overal elders in Engeland. Men zou kunnen zeggen dat de coöperatieve gemeenschap in Letchworth, ondanks haar problemen en dagelijkse zorgen, een goed bestuurbare en sociaal gewaardeerde gemeenschap is die het ideaal van Schumacher 'small is beautiful' aardig benadert'.

Howard zou zo'n reactie waarschijnlijk als muziek in de oren geklonken hebben. Hij had de plannen voor de bouw van Letchworth uitgewerkt omdat hij begaan was met de mens, die vaak onder ellendige omstandigheden in een verderfelijk stedelijk milieu moest leven en werken. De arbeiders verzopen in die dagen, na langdurige arbeid in slechtgebouwde fabrieken, het weinige geld dat zij verdiend hadden en gedroegen zich bepaald niet als eerbare en spaarzame huisvaders op een wijze die Howard eigenlijk voor de geest stond.

Maar Letchworth zou niet een soort opvangcentrum voor de zwoegende arbeidersklasse moeten worden, maar een coöperatieve gemeenschap in de breedst mogelijke zin van het woord. Er werden dus kleine en betere fabrieken gebouwd; villa's werden gebouwd met schitterende tuinen en openbare terreinen werden gecreëerd waar het sociale leven goed zou moeten kunnen functioneren.

In principe werkt nu dan ook 85% van de bevolking van Letchworth binnen het territorium van de coöperatieve gemeenschap, die gebouwd is op de erkenning van het persoonlijk bezit en uitgaan van het beginsel dat het profijt van de menselijke arbeid aan bepaalde grenzen gebonden moet zijn. Wordt die limiet overschreden dan komt, door een extra heffing, een deel van dat geld ten goede aan de gemeenschap van Letchworth.

Dit economische principe blijkt achteraf voor de staat zeer gunstig te hebben gewerkt. Per hoofd namelijk van het handjevol idealisten, dat het leven in Letchworth meer waardeerde dan in enige andere Engelse stad, heeft de staat veel minder geld moeten uitgeven dan voor het volk dat de bestaande steden, als habitat, voor lief moest nemen.

Toch heeft het nota bene nog tot 1940/1 moeten duren voordat de principes van Howard, uitgewerkt in zijn boek **A Peaceful Path to Real Reform**, op nationaal niveau de aandacht begonnen te krijgen die zij verdienden. In die jaren heeft men namelijk serieus overwogen of bepaalde stadswijken, die als gevolg van Duitse luchtaanvallen volkomen waren vernietigd, niet à la Howard zouden kunnen worden herbouwd.

Sindsdien heeft de publieke opinie zich ten aan-

zien van deze problematiek snel gewijzigd. De door Howard in 1903 gestichte **First Garden City Ltd** intensiverde haar propagandistische werkzaamheden waardoor economen, sociologen en administratieve ambtenaren zich voor deze problematiek gingen interesseren. Het gevolg is dat de regering in 1944 officieel de grondgedachte, die aan het werk van uitvinder Howard ten grondslag ligt, overneemt. Haar beleid wordt principieel gericht op een deconcentratie van de overbevolkte steden; op de overbrenging van de stedelijke industrie en haar arbeiderspotentieel naar nieuwe woon- en werkgebieden en op het behoud van uitgestrekte landelijke gebieden die als buffers zullen moeten functioneren tussen de nieuw te bouwen stedelijke agglomeraties.

Maar het verschil tussen dat wat nu 'tuinsteden' heten te zijn en het paradijselijk oord van Letchworth blijkt zo groot te zijn dat de bevolking van deze ouderwetse coöperatieve gemeenschap bij Londen er maar bitter weinig voor lijkt te voelen om 'The delightful cheap cottages', nu zij inmiddels aan restauratie toe zijn, te laten vervangen door stedeboouwkundige produkten die nu op de bouwmarkt wordt aangeboden. Door de nieuwe Garden City Corporation is dan ook veel geld gereserveerd om tot de renovatie van Ebenezer's nalatenschap over te kunnen gaan. De raming van de kosten, voor de eerste noodzakelijke herstel werkzaamheden van de geliefde cottages, belooft zeker al een bedrag van méér dan tweehonderdduizend pond.

Eén ding lijkt in dit geval zeker. Letchworth, als geslaagd voorbeeld van de gerealiseerde stedeboouwkundige gedachte en uitgevoerd door van idealisme vervulde inwoners, zal naar de vorm voor het nageslacht worden gemummificeerd.

Maar wat zal er gebeuren met alle 'tuinsteden' die sinds Letchworth overal elders –bijvoorbeeld in Cergy-Pontoise– werden gebouwd? Ook la Ville Nouvelle Cergy-Pontoise wordt namelijk op vrijwel dezelfde uitgangspunten gebouwd als die welke in 1944 in de Engelse **Town and County Planning Act** worden vastgelegd. De aanneming van die wet was in Engeland het gevolg van de bovengenoemde mentaliteitsverandering, die door oorlogsgeweld in Engeland werd bewerkstelligd.

'De Fransen' zei een gepensioneerde inwoner

van Pontoise tegen mij, 'zijn stapelgek. Zij trekken allemaal naar Parijs en als daar eens –wat God moge verhoeden– een atoombom valt, dan heeft met een ferme klap het Franse volk opgehouden te bestaan'. De man woonde in een oude buitenwijk van Pontoise, in 'zijn villa' die gebouwd was in de tijd toen in Letchworth met de bouw van het Howardiaanse paradijs werd begonnen. Hij had mij meerdere malen fotograferend om zijn huis zien stappen en tenslotte waren we aan de praat geraakt.

'Weet u dat ik hier in mijn tuintje elk jaar, onder de rook van Parijs, een handjevol truffels uit de grond haal?' Als hij ziet dat ik dat nauwelijks geloven kan pakt hij mij bij de arm, opent het verroeste gietijzeren tuinhek en toont mij de plek waar jaarlijks, in een perkje dat begroeid is met plantgoed uit Holland, het wonder plaatsvindt. C'est miraculeux, n'est-ce pas?

Miraculeux!!! Op mijn vraag of hij niet véél liever zou wonen in de nieuwe tuinstad, die even ten westen van Pontoise wordt gebouwd, geeft hij niet dadelijk antwoord. Dan terwijl hij met zijn rechterduim, langs zijn misprijzend gezicht, over zijn schouders in de richting van La Ville Nouvelle wijst gromt hij 'pas moquer de moi, hein! La bas un cité-jardin??? Main non!!!'

De man moet een jochie van amper vijf geweest zijn toen de echtgenote van Ebenezer Howard, Elizabeth Ann Bills, in 1904 stierf. Het jaar waarin met de bouw van de **First City Garden** werd begonnen. Meer nog dan Ebenezer zelf had zij op de bres gestaan voor zijn denkbeelden en idealen. Het welslagen van zijn plannen voor Letchworth is dan ook voor een niet gering gedeelte juist te danken aan deze ideale vrouw en echtgenote, die de financiële touwtjes goed in de hand hield en met veel gevoel voor humor haar man heeft bijgestaan, die soms zo met zijn uitvindingen bezig was dat het nauwelijks tot hem doordrong dat hij ook nog vader was van vier bloedjes van kinderen. Ter harer nagedachtenis ontwierpen Parker en Unwin de Mrs Howard Memorial Hall, het eerste gemeenschapshuis waaraan in Letchworth grote behoefte was en dat jarenlang goede diensten heeft bewezen.

De man in Pontoise had gelijk. Letchworth is en blijft uniek. Tuinsteden puur gedefinieerd als habitats waar men onder gezonde omstandigheden

'The Round House' een revolutionaire betonnen cheap cottage die in Letchworth werd gebouwd...

...temidden van veel houten huizen, waarvan de ontwerpen op de in 1905 gehouden Cheap Cottage Exposition waren tentoongesteld

een uit Zweden geïmporteerde, geprefabriceerde cottage –Wilbury Road nr 122– dat thans nog bewoond wordt

legio zijn de modellen van het type 'twee-onder-één-kap', die nog allemaal bewoond worden, in prima staat zijn...

...en die veelal bepalend waren voor het gezicht van de sociale woningbouw die tussen de beide wereldoorlogen op het vasteland van Europa werd gerealiseerd

kan leven en werken; die bovendien een zodanige oppervlakte hebben dat het sociale leven de kans krijgt om zich volledig te kunnen ontwikkelen; die centraal gelegen zijn temidden van een landelijke omgeving, welke gronden –zonder uitzondering– als algemeen bezit moeten kunnen worden beschouwd of tenminste op kosten van de gemeenschap als algemeen erfgoed worden beheerd; zulke tuinsteden zijn noch voor Howard's tijd noch na zijn dood ooit gebouwd. Weliswaar had men in de negentiende eeuw al in Chicago, Christchurch en New York met 'Garden-Cities' geëxperimenteerd en beleefde men in Europa rond de jaren twintig van deze eeuw een ware 'tuinstad'-rage, dat alles doet echter niets af aan het feit dat alleen in Letchworth gewerkt is op een zo breed mogelijke filosofische basis en met de verstrekkendste politieke en sociale consequenties.

Vooraf de tuinsteden na Letchworth waren vaak niet meer dan ruim gebouwde stadswijken waar het element groen wat meer aandacht kreeg dan in de overige stad. Bovendien hebben de echte tuinliefhebbers sindsdien de stad ontvlucht om zich op 'hun' kleine volkstuintje werkelijk te kunnen uitleven. Een nieuwe 'groenrevolutie' is mogelijk dan te verwachten als de volkstuincomplexen, als gevolg van stadsuitbreiding, verder

zouden worden opgeslokt en als het openbaar groen, zoals thans het geval is, onder de druk van de economische omstandigheden verder zou worden geminimaliseerd.

Howard was niet alleen daarom al uniek omdat het hem gelukt was een utopisch project midden in de samenleving van de grond te krijgen, maar bovendien ook omdat hij nog eens doodleuk met een soortgelijk project in Welwyn is begonnen. Daar voltooide hij ook zijn machine voor steno, met de ontwikkeling waarvan hij zijn hele leven bezig is geweest. Drie jaar voor zijn dood maakte hij een reis naar Amerika op uitnodiging van The International Federation of Town planning. Twee jaar later valt hem de grote eer te beurt om, vanwege zijn verdienstelijke arbeid, te worden geridderd. Hij sterft in 1928 te Welwyn, op de

eerste mei van het jaar waarop de vrouwen in Engeland het kiesrecht verwerven.

In 1930 werd in Letchworth, in het Howard Park, The Howard Memorial onthuld. Op een kleine, tussen brede zitbanken staande en in een half-ronde muur ingemetselde hardstenen kolom staat slechts vermeld dat Ebenezer Howard in 1903 de stichter van deze tuinstad is geweest. Mogelijk een te statisch monument voor een man die als geen ander in de praktijk heeft bewezen –gelet op de uitspraak van Mr Melman– dat slechts een volwaardige tegencultuur die noodzakelijke voorwaarde kan scheppen om de bestaande cultuur niet alleen tot een menswaardige cultuur, maar vooral ook tot een dynamische cultuur in de tijd te kunnen uitbouwen.